

Bemiddeling in uitvoering

Evaluatie experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling

**Brigitte Chin-A-Fat
Majone Steketee**

Juli 2001

Woord Vooraf

Van de juridische krachtmeting naar de onderhandelingstafel

In het afgelopen decennium werden jaarlijks ongeveer 30.000 echtscheidingen uitgesproken waarbij ongeveer 25 à 30.000 minderjarige kinderen waren betrokken. Wij weten dat de juridische procedure waardoor die echtscheidingen tot stand komen veel vaker dan ons lief is tot een verscherping van bestaande en tot het ontstaan van nieuwe conflicten leidt. Met name als minderjarige kinderen bij de echtscheiding betrokken zijn kan de juridische krachtmeting tussen hun scheidende ouders een spoor van vernielingen nalaten waarvan de gevolgen nog jaren lang een negatieve invloed op de (ontwikkeling van de) kinderen kan hebben.

Wij weten al vele jaren dat de onderhandelingstafel de plek is waar de gevolgen van een echtscheiding moeten worden besproken en geregeld op een voor alle betrokkenen zo aanvaardbaar mogelijke manier. Pogingen om deze kennis in de praktijk te brengen dateren al uit de jaren zeventig. In dit verband kunnen de activiteiten worden genoemd van o.a. MacGillavry en Hoefnagels. Maar ook de traditionele actoren in het scheidingsproces, de advocaat en de raad voor de kinderbescherming kwamen tot de overtuiging dat onder-handelen tot betere en duurzamere oplossingen leidde dan procederen. De Vereniging van Advocaten Scheidingsbemiddelaars (VAS) is daarvan niet alleen het resultaat maar heeft ook een cruciale rol gespeeld in de recente ontwikkeling van de juridische krachtmeting naar de onderhandelingstafel. De raad heeft in zijn adviserende rol steeds meer de nadruk gelegd op de gezamenlijke primaire opvoedingsverantwoordelijkheid van (scheidende) ouders teneinde te bevorderen dat (in onderling overleg) duurzame regelingen van de gevolgen van de scheiding voor de kinderen totstandkomen. Voortbouwend op deze maatschappelijke ontwikkelingen en - naar goed Hollands gebruik gesteund door een rapport van een commissie - heeft de overheid eindelijk besloten na te gaan of een systematische en structurele inbouw van de bemiddeling in het scheidingsproces mogelijk en gewenst is en zo ja, onder welke voorwaarden.

De experimenten die daartoe zijn opgezet richten zich niet alleen op de echtscheiding als zodanig met al haar nevengevolgen voor de scheidende echtgenoten en hun minderjarige kinderen, maar ook op de moeizaam tot stand komende c.q. de conflictueus verlopende omgangsregelingen. Deze experimenten zijn in opdracht van de staatssecretaris van Justitie geëvalueerd. Dit onderzoek heeft een rijke hoeveelheid gegevens opgeleverd die in dit rapport worden gepresenteerd en geanalyseerd. De mijn inziens belangrijkste conclusie is dat de bemiddeling zowel bij de echtscheiding zelf als bij de omgang, een belangrijke bijdrage levert aan de escalatie van het scheidings- c.q. omgangsproces. Zij leidt tot uitkomsten waarover de direct betrokkenen tevreden zijn (75% ingeval van scheiding en 39% in omgangsconflicten) en waarvan de houdbaarheid zeer goed is (75% van de mensen is nog steeds tevreden met de resultaten van de omgangsbemiddeling en houdt zich aan de afspraken). Van groot belang is dat de bemiddeling in een zo vroeg mogelijk stadium en bij voorkeur voor de start van de juridische procedure plaatsvindt.

De onderzoekers geven in hun aanbevelingen aan dat aan diverse voorwaarden moet worden voldaan om te zorgen dat de bemiddeling het beoogde positieve effect heeft.

De resultaten van het onderzoek leveren m.i. voldoende bouwstenen op voor de ontwikkeling en de introductie van de bemiddeling als een structurele voorziening in ons scheidingsrecht. Een voorziening die een belangrijke bijdrage kan leveren aan een minder conflictueuze afwikkeling van een scheiding. De onderhandelingstafel kan de juridische krachtmeting vervangen. Het welbevinden van de gescheiden partners en hun kinderen zal er mee gediend zijn en de samenleving als geheel heeft er ook baat bij, en niet alleen omdat het tot aanzienlijke besparingen in de sfeer van de (geestelijke) gezondheidszorg zal leiden.

Ik hoop van ganser harte dat de overheid met voortvarendheid de nodige maatregelen zal nemen om de onderhandelingstafel een vast en waar nodig, verplicht onderdeel te maken van ons scheidingsrecht.

Prof. Jaap Doek

Inhoudsopgave

Woord Vooraf	3	
Inhoudsopgave	4	
Samenvatting	7	
Inleiding	7	
De experimenten	7	
De bemiddelaars	7	
Echtscheidingsbemiddeling	8	
Omgangsbemiddeling	9	
De positie van de zwakkere partij in de bemiddeling	11	
Summary	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.	
Introduction	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.	
The Experiments	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.	
The Mediators	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.	
The Divorce Mediation Experiment	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.	
The Access Mediation Experiment	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.	
The Position of the weaker party in the Mediation Process	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.	
DEEL A	ALGEMEEN	33
1. Inleiding en achtergrond onderzoek	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.	
1.1	Achtergrond en context van het onderzoek	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.2	Evaluatieonderzoek	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.3	Opbouw rapport	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2. Opzet experimenten	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.	
2.1	Inleiding	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.2	Experiment scheidingsbemiddeling	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.3	Experiment omgangsbemiddeling	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.4	Selectie en vergoeding bemiddelaars	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.5	Ressort Amsterdam en ressort Den Haag	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.6	Ressort Leeuwarden	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.7	Ressort 's-Hertogenbosch	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3. De bemiddelaars	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.	
3.1	Inleiding	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.2	De achtergrondgegevens van de bemiddelaars	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.3	Werkwijze	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.4	Aanvullende informatie uit de interviews	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3.5	Conclusie	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
DEEL B	SCHEIDINGSBEMIDDELING	69

- 4. De onderzoekspopulatie in de scheidingsbemiddeling**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
- 4.1 Inleiding **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 4.2 Onderzoekspopulatie**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 4.3 Sterke/zwakke partij**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 4.4 Aard van de relatie en de mate van problemen tussen partners**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 4.5 Weg naar bemiddeling**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 4.6 Conclusie **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
- 5. De resultaten van de scheidingsbemiddeling**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
- 5.1 Inleiding **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.2 Respondenten**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.3 Het verloop van de bemiddeling**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.4 Waardering van de bemiddeling**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.5 Uitkomsten en blokkades**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.6 Rechtvaardigheid en waarborg zwakke partij**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.7 Onderzoeksvragen**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.8 Duurzaamheid**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 5.9 Conclusie **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**

DEEL C

OMGANGSBEMIDDELING

139

- 6. De onderzoekspopulatie in de omgangsbemiddeling**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
- 6.1 Inleiding **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.2 Onderzoekspopulatie**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.3 Sterke/zwakke partij**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.4 De mate van problemen tussen de ouders en de aard van de relatie**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.5 De verwijzing naar bemiddeling**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.6 Informatie over de bemiddeling en de motivatie om deel te nemen**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 6.7 Conclusie **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
- 7. De resultaten van de omgangsbemiddeling**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
- 7.1 Inleiding **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 7.2 Respondentengroep**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 7.3 Het verloop van de bemiddeling**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 7.4 Waardering van de bemiddeling**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 7.5 Uitkomsten **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 7.6 Rechtvaardigheid en waarborg zwakke partij**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 7.7 Onderzoeksvragen**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 7.8 Duurzaamheid van de afspraken**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 7.9 Conclusie **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
- 8. Conclusies en aanbevelingen**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
- 8.1 Inleiding **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 8.2 Conclusies scheidingsbemiddeling wat betreft de specifieke onderzoeksvragen**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 8.3 Conclusies omgangsbemiddeling wat betreft de specifieke onderzoeksvragen**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 8.4 Vergelijking scheidings- en omgangs-bemiddeling **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
 - 8.5 Conclusies ten aanzien van de centrale onderzoeksvraag**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**

Bijlage I**Begeleidingscommissies en projectleiding**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**BIJLAGE II****Kaders experimenten****242****Bijlage III****Vergoeding bemiddeling****251****Bijlage IV****Literatuurlijst****252**

Samenvatting

Inleiding

Bemiddeling of mediation is steeds populairder als een mogelijke oplossing bij conflicten tussen mensen, bedrijven en in andere situaties. In 1999 zijn er twee experimenten gestart door het Ministerie van Justitie, één voor scheidingsbemiddeling en één voor omgangsbemiddeling. Het doel van het experiment scheidingsbemiddeling is om na te gaan of scheiden zonder tussenkomst van de rechter op basis van een convenant kan worden ingevoerd. Het doel van de omgangsbemiddeling is het nagaan of deelname van partijen aan een verwijzing door de rechter naar een bemiddelingsdeskundige een positief effect heeft op de uitkomsten van de procedure, ter oplossing van een conflict over de omgang. Belangrijke voorwaarde bij beide experimenten is dat in de bemiddeling voldoende waarborgen bestaan voor het belang van het kind en, meer algemeen, het belang van de zwakkere partij in de procedure.

De experimenten zijn opgezet in de ressorten Amsterdam, Leeuwarden en 's-Hertogenbosch en vanaf 2000 ook in Den Haag. De experimenten zijn geëvalueerd door het Verwey-Jonker instituut en de Vrije Universiteit. Doel van het onderzoek is informatie te verkrijgen over het verloop, de directe en lange termijn uitkomsten (effecten) van de experimenten bemiddeling teneinde inzicht te verschaffen in de voorwaarden waaronder een dergelijk hulpaanbod een aanvulling is op de bestaande situatie.

De probleemstelling van het evaluatieonderzoek luidt als volgt:
onder welke omstandigheden kan een geïnstitutionaliseerd aanbod van bemiddelingshulp in vergelijking met reguliere juridische hulp bijdragen aan de afhandeling van scheidings- en omgangs-problemen waarbij de evenwichtige behartiging van de belangen van alle betrokkenen - in het bijzonder minderjarige kinderen - niet in het geding komt.

De experimenten

In de drie ressorten Amsterdam, Leeuwarden en 's-Hertogenbosch zijn begin 1999 zowel een experiment echtscheidingsbemiddeling als omgangsbemiddeling gestart. De looptijd van de experimenten is twee jaar geweest. Het R ressort Den Haag is halverwege het traject bij het experiment betrokken. De organisatie van de experimenten was in handen van de raden voor rechtsbijstand. Verder is voor elk van de experimenten een begeleidingscommissie ingesteld. De begeleidingscommissies hadden tot taak als klankbord te dienen voor de opzet van de experimenten en verder het onderzoek te begeleiden. De begeleidingscommissies hebben eveneens de plannen van aanpak van de raden voor rechtsbijstand getoetst op onderlinge samenhang. Voor elk ressort is een projectleider aangesteld aan wie de feitelijke organisatie van de experimenten, binnen de gestelde kaders, werd overgelaten.

De bemiddelaars

Aan de experimenten hebben in totaal 83 bemiddelaars deelgenomen. De meeste bemiddelaars deden zowel scheidingsbemiddelingen als omgangsbemiddelingen, een aantal bemiddelaars deed of alleen scheidingsbemiddelingen of alleen omgangsbemiddelingen. De beroepsachtergrond van de bemiddelaar varieert van maatschappelijk werker en psycholoog tot advocaat en notaris. Bij beide experimenten zijn meer juristen betrokken dan niet-juristen. De meeste scheidingsbemiddelingen zijn dan ook door juristen gedaan. Voor de omgangsbemiddeling geldt echter dat de meeste bemiddelingen door niet-juristen zijn verricht. Aan de experimenten nemen meer vrouwelijke dan mannelijke bemiddelaars deel.

De bemiddelaars hebben allen een opleiding tot mediator gevolgd. De juristen hebben veelal een opleiding van de Vereniging Advocaten Scheidingsbemiddeling (VAS) gedaan. De niet-juristen hebben een door het Nederlands Mediation Instituut (NMI) erkende opleiding gevolgd. Sommige bemiddelaars hebben meerdere mediation-opleidingen gedaan. De meeste bemiddelaars zijn over het algemeen ouder dan veertig jaar en hebben al langer ervaring met mediation.

Echtscheidingsbemiddeling

De doelgroep van de experimenten

Welke groep heeft gebruik gemaakt van het experiment scheidingsbemiddeling? De meeste mensen besluiten aan bemiddeling deel te nemen doordat zij in het eerste contact met hun advocaat of het bureau voor rechtshulp gewezen zijn op de mogelijkheid van bemiddeling. Maar een kleine groep was via de media of ervaringen van vrienden bekend met bemiddeling en heeft hiervoor bewust gekozen. Het experiment was bedoeld voor cliënten die willen gaan scheiden en nog geen gerechtelijk procedure waren gestart. In een latere fase van het experiment is besloten om de reikwijdte te vergroten door de mogelijkheid van verwijzing door de rechter naar scheidingsbemiddelaars toe te voegen op het moment van voorlopige voorzieningen.

De reden waarom mensen voor de bemiddeling kiezen is dat men verwacht dat de onderlinge verhoudingen beter zullen blijven dan bij een rechterlijk procedure wanneer elk van de partijen een eigen advocaat heeft. Ook verwachten de deelnemers dat de andere partij zich beter aan de afspraken zal houden als er sprake is van een gezamenlijke overeenstemming over de gemaakte afspraken. Dit alles vooral in het belang van de kinderen, maar als er geen kinderen zijn wil men veelal dat de onderlinge verhoudingen niet onnodig door gerechtelijke procedures onder druk komen te staan.

Het merendeel van de mensen die aan echtscheidingsbemiddeling hebben deelgenomen heeft kinderen, maar een klein deel heeft geen kinderen. De leeftijd varieert tussen de 20 en 81 jaar. De meeste mensen zijn tussen de 30 en 50 jaar met een gemiddelde leeftijd van 40 jaar. De mannen zijn verhoudingsgewijs iets ouder dan de vrouwen. Een klein deel van de mensen heeft een andere etnische achtergrond. Voor de analyse van de deelnemers van de experimenten is een vergelijking gemaakt met het onderzoek Scheiden In Nederland (SIN)¹. Het blijkt dat de mensen die voor bemiddeling kiezen hoger opgeleid zijn en iets jonger zijn dan de gescheidenen in Nederland. Wat betreft inkomen, etniciteit en arbeidssituatie is er geen verschil te constateren.

Ondanks het feit dat een scheiding een zeer emotioneel proces is, waarin men besloten heeft dat men niet meer samen wil leven, blijkt dat de mensen die deelnemen aan de scheidingsbemiddeling nog op redelijke voet met elkaar omgaan. In de meeste gevallen is de communicatie niet (ernstig) verstoord en is er geen sprake van intimiderend of ongewenst gedrag. Er is niet zozeer sprake van een ernstige conflictsituatie maar wel van een onderhandelingsituatie die mensen op een zo'n eerlijk mogelijke manier in overleg willen oplossen.

De resultaten van de scheidingsbemiddeling

Bemiddeling in plaats van een gerechtelijke procedure blijkt succesvol te zijn. De resultaten van de echtscheidingsbemiddeling zijn in een grote meerderheid heel positief. Het merendeel van de mensen is (zeer) tevreden, maar een klein percentage van de bemiddelden is niet tevreden over de bemiddeling als procedure. Bemiddeling wordt door mensen niet als een gemakkelijker oplossing ervaren. Het weer gezamenlijk om tafel zitten en samen afspraken maken kan soms zwaar en confronterend zijn. De gesprekken duren ongeveer anderhalf uur en meestal zijn er iets meer dan drie gesprekken nodig om tot een convenant te komen. Tijdens de bemiddelingssessie komen alle onderwerpen aan de orde die betrekking hebben op de echtscheiding, zoals afspraken rondom de kinderen (als die er zijn), huisvesting, verdeling inboedel, alimentatie etcetera. In het algemeen zijn alle onderwerpen die in een scheiding besproken moeten worden aan de orde gekomen. Bovendien hebben partijen het gevoel de afspraken zelf gemaakt te hebben. Voor de bemiddelden is het belangrijk dat het gelukt is om samen zonder ruzie de scheiding te regelen.

Het merendeel is tevreden over de uitkomsten van de bemiddeling. Ruim driekwart van de bemiddelingen wordt afgesloten met een overeenkomst voor alle relevante onderwerpen. Voor een deel van de bemiddelingen blijkt dat een aantal zaken nog geregeld moet worden voordat het convenant opgesteld kan worden. Bijvoorbeeld een omgangsregeling die nog niet formeel is in verband met een onduidelijke arbeidssituatie. Maar in een zeer laag aantal van de bemiddelingen is er geen overeenkomst gesloten en hebben de bemiddelden besloten om alsnog naar de rechter te stappen.

¹ Dit onderzoek is uitgevoerd door de onderzoeksgroep 'Scheiden in Nederland' (SIN) onder leiding van dr. M. Kalmijn (vakgroep Sociologie, Universiteit Utrecht) en dr. P. de Graaf (vakgroep Sociologie, Katholieke Universiteit Nijmegen)

Een belangrijke factor in de bemiddeling is de bemiddelaar zelf. De bemiddelaar heeft als taak de belangen van beide partijen te behartigen en daarin een neutrale, onpartijdige houding te hebben. De respondenten zijn zeer tevreden over de bemiddelaar en de wijze waarop hij de bemiddeling deed. Alhoewel de meeste mensen voor de bemiddeling aangeven dat de onderlinge relatie redelijk goed is, betekent dit niet dat er geen blokkades in de bemiddeling kunnen optreden. De belangrijkste blokkade is het (nog) niet goed verwerkt en geaccepteerd hebben van de scheiding. Vooral als één van beide partijen het besluit tot de scheiding heeft genomen en de ander helemaal niet wil scheiden, spelen bij beide partijen gevoelens van onmacht, gekrentheid, bitterheid of juist schuldgevoelens die een belemmering kunnen zijn in het bemiddelingsproces, een rol. Communicatie is daarom een belangrijk issue in de bemiddeling. Zeker als er kinderen bij betrokken zijn zullen partijen in de toekomst nog veel met elkaar te maken krijgen en is het belangrijk dat zij als ouders met elkaar kunnen communiceren over de kinderen. Alhoewel de communicatie en de onderlinge relatie als goed wordt beoordeeld, wordt dat door de deelnemers aan het onderzoek niet toegeschreven aan de bemiddelingsprocedure.

Een van de belangrijke verwachtingen van bemiddelingen is dat, omdat partijen zelf afspraken maken in plaats van dat een advocaat/rechter dat voor hen doet, de afspraken duurzamer zullen zijn. Daarom is nagegaan of men ongeveer een jaar nadat de bemiddeling is geëindigd nog steeds tevreden is met de bemiddeling en of de afspraken ook zo zijn uitgevoerd. De afspraken die aan het einde van de bemiddeling zijn opgesteld in een convenant blijken duurzaam te zijn. Geen van de mensen die toentertijd geheel of gedeeltelijk afspraken gemaakt hebben zijn in het afgelopen jaar naar de rechter, dan wel advocaat gestapt. Het merendeel van de afspraken wordt ook uitgevoerd zoals afgesproken. Als er veranderingen optreden dan betreft het vooral de omgangsregeling, die aan de levenssituatie van kinderen of van ouders wordt aangepast. In een klein aantal gevallen is een van de ouders niet tevreden met deze veranderingen omdat men vaker of langer de kinderen wil zien dan de andere ouder toestaat. Dit leidt in de praktijk wel tot onvrede of wrevel, maar niet tot gerechtelijke procedures. Het blijkt wel dat een aantal mensen achteraf vindt dat de beslissingen te snel zijn genomen. Omdat men zo snel mogelijk de scheiding achter de rug wil hebben, vinden sommigen achteraf dat zij teveel hebben ingeleverd of tegemoet zijn gekomen aan de wensen van de ander en er dus bekaaid vanaf zijn gekomen. Een overgrote meerderheid van de bemiddelden is achteraf nog steeds tevreden met de scheidingsbemiddeling in plaats van een gerechtelijke procedure met ieder een eigen advocaat die voor de eigen belangen opkomt.

In het onderzoek is nagegaan of het wel of niet slagen van de bemiddeling te koppelen valt aan een aantal achtergrond variabelen van de bemiddelden zelf of de bemiddelaar. Met andere woorden is er een bepaalde groep van mensen waarbij de scheidingsbemiddeling meer of minder succesvol is. Hiervoor is gekeken naar de resultaten van de bemiddeling: is het gelukt om afspraken te maken of is men alsnog begonnen met een gerechtelijke procedure. Er zijn geen specifieke kenmerken zoals inkomen, etniciteit, geloofsachtergrond en opleiding te onderscheiden ten aanzien van de mensen die wel of niet een geslaagde bemiddeling hebben. Het hebben van kinderen en het al dan niet aanvragen van een voorlopige procedure blijken wel een negatief effect te hebben op het succes van de bemiddeling. Mensen zonder kinderen sluiten vaker een bemiddeling af met een convenant dan mensen met kinderen. Verder blijkt de fase van het geschil van belang te zijn met name ten aanzien van de waardering van de bemiddeling, het oordeel over de onderlinge relatie en het succes van de bemiddeling. Het is daarom belangrijk dat de bemiddeling in een zo vroeg mogelijk stadium plaatsvindt, bij voorkeur voordat men een gerechtelijke procedure (voorlopige voorziening) is gestart. Wat betreft de achtergrond van de bemiddelaar kan men constateren dat de ervaring van de bemiddelaar of de duur van de bemiddeling geen samenhang vertoont met de uitkomsten van de bemiddeling. De beroepsachtergrond van de bemiddelaar is wel bepalend voor hoe mannen en vrouwen de bemiddeling waarderen. Vrouwen waarderen advocaten als bemiddelaar iets hoger terwijl mannen juist de niet-juristen zoals maatschappelijk werkers, psychologen of anderen meer waarderen. Bij alle bemiddelaars, zowel juristen als niet-juristen, is het aantal zaken waarbij een bemiddeling met een convenant is afgesloten zeer hoog. Alleen is bij de maatschappelijk werkers de successcore iets minder hoog, maar nog steeds zijn ook bij hen de meeste zaken met een convenant afgerond.

Omgangsbemiddeling

De doelgroep van het experiment

De mensen die aan een omgangsbemiddeling deelnemen hebben hier niet zelf voor gekozen, maar zijn door de rechter verwezen. Het betreft zaken waarin een conflict bestaat tussen partijen omtrent de omgangsregeling voor hun kinderen en waarin een gerechtelijke procedure is gestart. De rechter kan verwijzen in het kader van een scheidingsprocedure, maar dit kan ook een afzonderlijke omgangsprocedure zijn waarin om nakoming, wijziging of beëindiging van de omgangsregeling wordt verzocht. Dit betekent dat mensen die aan de omgangsbemiddeling deelnemen zowel gescheiden als niet gescheiden zijn. Deelname aan het experiment omgang is voor verwezen partijen gratis. De mensen die aan de omgangsbemiddeling hebben deelgenomen wijken alleen wat betreft de leeftijd af van de algemene groep van gescheiden mensen in Nederland (vergelijk SIN-onderzoek). Aan bemiddeling nemen immers vooral ouders met kinderen onder de twaalf jaar deel. De meeste ouders hebben een of twee kinderen en zijn zelf gemiddeld 37 jaar, waarbij de mannen iets ouder zijn dan de vrouwen. Een minderheid van de ouders is van allochtone afkomst, maar dit is niet afwijkend ten opzichte van de gehele bevolking van gescheiden mensen. De meeste mensen die aan de omgangsbemiddeling hebben deelgenomen zijn verwezen door de rechter. Ouders zijn niet verplicht om aan de bemiddeling deel te nemen, maar de rechters hebben wel hun gezag gebruikt om de ouders te overtuigen van het nut van bemiddeling. De ouders zijn toch redelijk gemotiveerd om aan de bemiddeling deel te nemen. Meer dan de helft van de ouders heeft positieve verwachtingen en denkt dat de bemiddeling vooral zal helpen om onderling afspraken te maken die in het belang van de kinderen zijn en vooral dat de ex-partner zich beter aan de afspraken zal houden. De onderlinge relatie tussen de (ex)-partners is aan het begin van de bemiddeling slecht tot zeer slecht en in alle zaken is er sprake van een slechte communicatie. Het maakt niet uit of mensen al gescheiden zijn of nog in scheiding liggen. Wat betreft de groep mensen die al gescheiden zijn, blijkt dat de opvoeding, het verblijf en contact met de kinderen een voortdurende bron van conflicten en spanning is tussen de ouders. De mannen zijn vaker van mening dat zij te weinig contact hebben met de kinderen, de vrouwen vinden vaker dat de frequentie van het contact te hoog is. De mannen beoordelen vaker de afspraken over het contact en verblijf van de kinderen als nadelig, de vrouwen de afspraken over de alimentatie voor de kinderen. Afspraken blijken in de praktijk ook niet goed nagekomen te worden ten aanzien van de kinderen en de alimentatie.

De resultaten van de omgangsbemiddeling

Gezien de problemen die de ouders onderling hebben mag je concluderen dat de omgangsbemiddeling redelijk succesvol is. Omgangsbemiddeling heeft een duidelijk positief effect bij het oplossen van omgangsproblemen. Alhoewel niet iedereen tot een overeenstemming is gekomen is de winst duidelijk aanwezig.

De resultaten ten aanzien van de uitkomsten van de omgangsbemiddeling zijn voor meer dan de helft van de betrokken ouders positief te noemen; er zijn afspraken gemaakt, bij sommigen is de communicatie verbeterd, is de omgangsregeling aangepast en is de relatie met de kinderen verbeterd. Een aantal ouders is het deels gelukt om afspraken te maken en gaan voor het niet geslaagde deel terug naar hun advocaten en de rechter. Minder dan een derde van de bemiddelden is het helemaal niet gelukt om tot een overeenkomst te komen en legt het geschil voor aan de rechtbank.

Het beeld met betrekking tot de waardering is gedifferentieerd. Een meerderheid is tevreden over bemiddeling als procedure en zou anderen ook aanraden om hier naar toe te gaan. Wat betreft de uitkomsten van de bemiddeling zijn er net zoveel ontevreden als tevreden mensen. Over de rol van de bemiddelaar is een meerderheid duidelijk tevreden. De bemiddelaar wordt over het algemeen als deskundig, professioneel en onpartijdig ervaren. Respondenten die ontevreden zijn over de bemiddelaar klagen dat hij of zij te vrijblijvend te werk ging.

De bemiddeling bestaat uit gemiddeld drie tot vier gesprekken die ongeveer anderhalf tot twee uur duren. Een belangrijke blokkade in de bemiddelingsgesprekken is het wantrouwen naar de andere partner. Men heeft geen vertrouwen in de opvoedingsstijl en opvoedingsverantwoordelijkheid van de andere ouder. Daarnaast is wrok, boosheid en gekrentheid over de verbroken relatie een belangrijke belemmering. De bemiddelaars proberen door het belang van het kind centraal te stellen en de nadruk te leggen op de verschuiving in relatie tussen hen van partners naar ouders, de communicatie op gang te brengen. Voor een kwart van de zaken is dit gelukt, de helft van de ouders vindt echter dat de communicatie niet veranderd is.

De betrokken ouders vinden dat zij voldoende inbreng hebben gehad tijdens de bemiddeling, ook hebben de meeste respondenten het gevoel dat zij zelf de afspraken hebben gemaakt. Toch blijft het wantrouwen naar de andere partner bestaan en verwacht men dat hun partner zich niet aan de

gemaakte overeenkomst zal houden. Deze blijken in de praktijk echter duurzamer te zijn dan verwacht. Geen van de mensen die toentertijd geheel of gedeeltelijk afspraken gemaakt hebben zijn in het jaar na de bemiddeling naar de rechter dan wel advocaat gestapt. Bijna de helft van de mensen voeren de afspraken een jaar na de bemiddeling nog steeds zo uit. Voor een deel zijn de afspraken veranderd, maar dat wordt als positief ervaren omdat de opvoeding van kinderen juist wat flexibiliteit vraagt. Een deel van de ouders is teleurgesteld omdat zij minder vaak de kinderen ziet dan zij zouden willen of afgesproken was. Achteraf zijn de meeste bemiddelden nog steeds tevreden met de omgangsbemiddeling en de resultaten. Een ruime meerderheid zou weer voor bemiddeling kiezen in plaats van een rechtelijke procedure.

Er zijn bij de omgangsbemiddeling geen kenmerken te onderscheiden van ouders en situaties waarin bemiddeling meer of minder succesvol zou zijn. Ook wat betreft de fase van de gerechtelijke procedure maakt het niet uit wanneer mensen naar een bemiddeling worden verwezen. De resultaten zijn in alle fasen even succesvol of onsuccesvol. De oorzaak van de niet gelukte bemiddelingen wordt door de bemiddelden zelf bij henzelf en vooral de ex-partner gelegd. Veelal is er sprake van een hoog opgelopen en langdurig conflict en sterk wantrouwen jegens de ander, zeker wat betreft zijn of haar opvoedingscapaciteiten. De mensen zelf hebben het gevoel dat als bemiddeling eerder had plaatsgevonden én meer tijd voor de bemiddeling geweest was, de resultaten beter waren geweest. Alhoewel het onderzoeksmateriaal niet aantoont dat de fase van het geschil van invloed is op de uitkomsten van de bemiddeling lijkt het aan te bevelen om in zo vroeg mogelijk stadium mensen door te verwijzen naar een bemiddeling, en tevens de voorlichting over omgangsbemiddeling te verbeteren opdat mensen zelf eerder van deze mogelijkheid gebruik zullen maken. Daarnaast is het belangrijk om omgangsbemiddeling zo toegankelijk mogelijk te maken en zou het kosteloos aangeboden kunnen worden.

Ook de kenmerken van de bemiddelaars blijken niet van invloed te zijn op de uitkomsten van de bemiddeling. Zowel de ervaring als de beroepsachtergrond van de bemiddelaar blijken geen samenhang te vertonen met de waardering, de uitkomsten van de bemiddeling, en de onderlinge verhouding na de bemiddeling.

De positie van de zwakkere partij in de bemiddeling

Belangrijke voorwaarde bij beide experimenten is dat in de bemiddeling voldoende waarborgen bestaan voor het belang van het kind en, meer algemeen, het belang van de zwakkere partij in de procedure. In het onderzoek is nagegaan of er wat betreft de partijen, die direct betrokken zijn bij de bemiddeling, een zwakkere partij te onderscheiden valt. Ten aanzien van de bemiddelingssituatie worden zowel door de bemiddelaars als de bemiddelden zelf vooral verschillen in emotionele ongelijkheid en de verblijfplaats van de kinderen als belangrijke indicatoren voor de zwakkere partij benoemd. De sociaal economische positie speelt hierin nauwelijks een rol. Wat betreft de emotionele ongelijkheid gaat het vooral om wie het initiatief heeft genomen tot het besluit om te gaan scheiden en in hoeverre men het eens is met het echtscheidingsbesluit. Daarnaast blijkt, vooral als het gaat om omgangsbemiddeling, de verblijfplaats van de kinderen een belangrijke indicator te zijn. De ouder bij wie de kinderen wonen heeft in de beleving van beide ouders meer macht als het gaat om te bepalen hoe de omgangsregeling eruit ziet. Deze indicatoren hebben dezelfde invloed op het ervaren gevoel van de zwakkere partij zijn voor mannen als voor vrouwen. Vrouwen ervaren dezelfde machteloosheid in een omgangsbemiddeling als de kinderen bij de man wonen als andersom. Alleen blijkt in de praktijk dat de kinderen veelal bij de moeder wonen in plaats van bij de vader. Tevens zijn het vooral de vrouwen die het besluit tot de scheiding hebben genomen en zijn de mannen het vaker niet eens met de scheiding en nog volop bezig met de verwerking van de scheiding.

De sociaal economische positie wordt door zowel de partijen zelf als door de bemiddelaar nauwelijks als een indicator voor de zwakkere partij gezien. Alhoewel de vrouwen vaker in een minder gunstige economische positie verkeren, doordat ze minder verdienen én minder werken, worden vrouwen alleen als zwakkere partij gezien als de mannelijke partner alleen het besluit tot echtscheiding heeft genomen of als de kinderen bij hun vader wonen. Opvallend is dat de vrouwen aangeven dat zij ondanks de slechtere economische positie veelal geen alimentatie voor zichzelf willen. Ze willen niet in een afhankelijk positie van hun ex-man verkeren. Deze vrouwen geven aan liever zelf weer of meer te gaan werken en hiermee een zelfstandige en onafhankelijke positie te verwerven.

Bij de echtscheidingsbemiddeling vindt de bemiddelaar dat in driekwart van de zaken beide partijen gelijk zijn, in een kwart van de zaken is een van beide partijen zwakker. De zwakkere partij is vooral de man, zeker als het onderwerpen betreft die de kinderen aangaan. Bij de omgangsbemiddeling

vinden de bemiddelaars maar in een kwart van de zaken dat partijen gelijkwaardig zijn. Ook hier betreft het vooral de man die als zwakkere partij geduid wordt.

Aangezien emotionele ongelijkheid tussen partijen veelal een blokkade in de bemiddeling is, is het in verband met de waarborg van het belang van de zwakke partij belangrijk dat in de opleiding van bemiddelaars hieraan ruimschoots aandacht wordt besteed.

Bij beide experimenten vinden de ouders én de bemiddelaars dat de kinderen niet bij de bemiddeling betrokken moeten worden. De kinderen zijn veelal te jong om gehoord te worden en het betreft volgens partijen een conflict tussen de ouders, waarin de kinderen geen partij moeten worden. De kinderen hebben vaak al problemen met de scheiding en enige vorm van loyaliteitsconflicten moet vermeden worden. Ouders vinden dat het hun verantwoordelijkheid is om in de bemiddeling de wensen van de kinderen naar te brengen. De belangen van de kinderen worden volgens hen goed gewaarborgd omdat de kinderen er baat bij hebben als de ouders onderling afspraken maken en niet met elkaar in gevecht zijn.

Men kan concluderen dat in de bemiddelingsprocedure de belangen van de minderjarige kinderen voldoende gewaarborgd worden. De bemiddelaars gaan op een zeer zorgvuldige wijze om met de belangen van het kind in de bemiddeling, zij het op een indirecte manier via de ouders.

Toch wil een kwart van de jongeren-respondenten van 12 jaar en ouder van wie de ouders een scheidings- of een omgangsbemiddeling hebben doorlopen, graag een uitnodiging krijgen om hun mening in te brengen. Niet omdat zij het niet eens zijn met de afspraken zoals hun ouders die gemaakt hebben, maar de jongeren geven aan dat zij partij zijn in deze en daarom graag gehoord willen worden.

Als scheiden via bemiddeling en dus buiten de rechter om mogelijk wordt, betekent dit dat kinderen van twaalf jaar en ouder niet meer door de rechter worden opgeroepen. Dit geldt ook voor de omgangsbemiddeling waarbij de zaak ingetrokken wordt als men tot overeenstemming is gekomen. Omdat er geen verlies van rechten mag optreden in vergelijking met een gerechtelijke procedure zouden kinderen van 12 jaar en ouder, in ieder geval schriftelijk, uitgenodigd moeten worden hun mening naar voren te brengen. Daarnaast is het aan te bevelen om in de opleidingen tot mediation aandacht te besteden aan de mogelijkheden om kinderen – ook degene jonger dan 12 jaar – te betrekken bij de bemiddeling.